

Válasz Dr. Kecskeméti Gábor, Dr. Szörényi László és Dr. Tasi Réka *A magyar egyetemi esztétika kezdetei: Szerdahely György Alajos szakesztétikai műveinek kritikai kiadása* című akadémiai doktori értekezéséről készített opponensi véleményére

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Opponensek! Tisztelt Bizottság!

Szeretném megköszönni a bizottság elnökének, titkárának és tagjainak, hogy vállalták a nyilvános vita irányítását, időt és figyelmet szentelve az értekezésem körüli diskurzusnak. Hálával és köszönettel – gratissime – fordulok opponenseim felé. Úgy gondolom, nem véletlen, hogy bírázataikat olvasva azok a sorok jutottak eszembe, amelyekkel Szerdahely György Alajos a jelen értekezésben is szereplő, drámai költészetéről írott munkájának ajánlásában testvérének, Szerdahely Józsefnek mondott köszönetet a részletekbe menő, időt és figyelmet rászánó, mértékadó és iránymutató kritikáért, mely értekezései kidolgozásában meghatározó módon segítette őt, s így e bírálat eredménye mintegy beleépülve, értékes részévé vált munkájának. E köszönetmondás Szerdahely által való összegzése és lezárása – „Multum est a Te probari, incitarique!” – jól kifejezi azt a hatást, amelyet az opponensi vélemények rám gyakoroltak. Megtisztelő és inspiráló, hogy a magyarországi latinitás kitűnő kutatóitól, a szakma mestereitől én is hasonlóképp értő, ösztönző, mértékadó bírálatokat kaphattam: őszintén törekszem arra, hogy a disszertáció publikálása és további kutatásaim során ennek gyümölcsei beérjenek és láthatóvá váljanak majd.

Az értő és segítő bírálatoknak köszönhetően abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nem sisakos, kardos, pajzsos mentő írással kellett most készülnöm, hanem releváns és utat mutató felvetéseket gondolhattam tovább. Mivel maga a disszertáció két főbb részből áll, a Szerdahely-életművet kontextualizáló értekező tanulmányból, illetve Szerdahely György Alajos latin szakesztétikai műveinek fordítását és kommentálást tartalmazó szövegkiadásból, így opponenseim észrevételei követték, és ennek megfelelően az én reflexióim is követni fogják ezt a megoszlást.

Örömmel érzékelttem a bírálatokból, hogy (még ha nem is csupán az általam felvezetett kontextus-kísérletek nyomán) Szerdahely György Alajos esztétikaelméleti életművének jelentősége, az életmű feltárásában rejlő tudományos lehetőségek egyre világosabban kirajzolódnak, egyre kevésbé vitatottak. Szintén megerősítő jellegű, hogy az első magyar esztétikaprofesszor életművének tágabb összefüggésekbe helyezésére vonatkozó javaslataimat, mind az egyetemi esztétika intézménytörténeti, mind a kapcsolódó szociológiai

és tudástörténeti szempontrendszer kapcsán az opponensek jó iránynak tartják. Ez azért is lényeges, mert amint Tasi Réka bírálata szóvá is tette, a szövegkiadást bevezető tanulmány nem véletlenül haladta meg már a disszertációbeli, két évvel ezelőtt rögzített alakjában is a műfajra vonatkozó követelményeket. Egyfajta előtanulmány, javaslat kívánt ez lenni arra vonatkozóan, hogy a magyarországi esztétikatörténet egységként kezelhető első százötven évét milyen szempontok és felvetések mentén lehetne feldolgozni monografikus formában. E tekintetben a megerősítésen túl is különösen sokat ígérő lehetőségekre, vizsgálati irányokra hívták fel figyelmemet az opponensi vélemények, amelyekre szeretnék most röviden reflektálni.

Kecskeméti Gábor bírálata figyelmeztet arra, hogy egy adott szerző kapcsán igen termékeny szempont feltárni és vizsgálni elméleti álláspontjának változását, tájékozódásának dinamikáját. Ez természetesen éppúgy érvényes Schedius Lajos János vagy Greguss Ágost esztétikaelméleti munkásságának áttekintésére is, de talán egyiküknél sem vizsgálható olyan eredményesen, mint a sokat publikáló Szerdahely György Alajos esetében. Bár bizonyos körvonalak már most is látszanak, például az entusiasmus-jelenség beszűrődése az eredetileg ízlésalapú esztétikai rendszerbe, de ennek a dinamikának az alapos feltérképezése valóban elvégzendő feladat, és ebben nemcsak az elméleti írások, hanem Szerdahely második, 1803-ban kiadott verseskötetének tudós jegyzetanyagának feldolgozása is sokat fog segíteni. A Kecskeméti Gábor által kiemelt Sulzer- és Eschenburg-hatás relatív hiánya, illetve az esztétikai folyamatok ilyen irányú továbbgondolása valóban kulcskérdés, köszönöm az ide vonatkozó szempontokat, és csak megerősíteni tudom e folyamat episztémikusan kiemelt voltát azzal az adalékkal, hogy nem véletlen, hogy Szerdahely professzori utódai, Friedrich August Clemens Werthes és Schedius Lajos János az 1790-es években, illetve 1802 táján tartott előadásaikban épp a retorika felől tartották kiegészítendőnek Szerdahely ekkor már tankönyvként funkcionáló kötetét, Schedius pedig kifejezetten kérte a hallgatóktól Eschenburg kézikönyveinek tanulmányozását, melyeket előadásaihoz mintaként is használt.

Szörényi László biztatása ennek az eleve nemzetközi kontextusban keletkező és érdekessé váló életműnek a jelenkori nemzetköziesítésére, angol fordítás és tanulmányok írására szintén fontos és iránymutató. Ahogyan az a megjegyzése is, hogy a Berényi-könyvtár kéziratos katalógusa, illetve az ELTE Egyetemi Könyvtár állományában máig elérhető kötetei a már elvégzettnél is alaposabb vizsgálatot tesznek lehetővé Szerdahely tájékozódásának filológiai háttere kapcsán.

Tasi Rékának külön köszönettel tartozom azért, hogy nem csupán a szorosabban vett disszertáció szövegét és az online szövegkiadást tekintette át, hanem bírálatába beépítette valamennyi, a témával foglalkozó korábbi publikációm, többek között az *Aesthetica* kritikai kiadásának alapos vizsgálatát; ami sokat segít abban, hogy a kutatás hiányosságait és tendenciáit magam is jobban átláthassam. Jogos a Szerdahely-szövegek nyelvi-retorikai vizsgálatának erősebb differenciálására rámutató megjegyzése: az ezzel foglalkozó fejezetben valóban inkább az *Aesthetica* szövegére koncentráltam, kissé szemelvényyszerűen: ennek a szempontnak a következetes végigvitele (hosszabb távon pedig nemcsak Szerdahely életműve, hanem az egyetemi esztétika első százötven évének körébe tartozó szövegek kapcsán is) komoly tanulságokkal fog járni. E tanulságok egyikét, igaz, egyelőre hipotetikus formában maga Tasi Réka is megfogalmazta a 16-17. századi, nyelv és episztemológia határait kutató, eddig inkább vallási szövegek kapcsán kutató retorikai irányzat játékba léptetésével, mely hatás alátámasztása nem tűnik nehéznek, hiszen Szerdahely esetében a vallási irodalomban is jártas szerzőről beszélünk. Emellett nemcsak az értekezői hang, szólam nyelvi sajátosságait, hanem a szövegek strukturális retorikai jegyeit is fontos lesz majd vizsgálat alá vonni és összehasonlítani az egyes szerzők és időszakok vonatkozásában. Tasi Réka két, látszólag csupán fordítási dilemmákra összpontosító fejtegetése ugyancsak lényeges szempontokra világít rá. Az Apellész-exemplum kapcsán megfogalmazott sokrétű kiegészítése rámutat arra, hogy a 21. század eleji filológus, elkényeztetve többek között a *Neue Pauly* folyamatosan frissülő, óriási ókortörténeti és mitológiai, rendszerezett adatállományától, néha bizony elfelejti rekonstruálni azokat a történetváltozatokat és szövegagyományozódásuk forrásait, amelyek annak idején, például Szerdahely esetében, a tudós író rendelkezésére állhattak, és ez óhatatlanul a hangsúlyok módosulásához vezet. De talán ennél is inspirálóbb számomra a bírálatnak az ikonizmus fogalomtörténetéhez kapcsolt, már-már tanulmány értékű fejtegetése, amely egyébiránt tanulságaiban összecseng Kecskeméti Gábor figyelmeztetésével a Francis Bacon-hatás tágabb, Zrínyiig visszanyúló kontextusa kapcsán. Tasi Réka rátapintott, hogy e terminus komoly fordítói dilemmát jelentett számomra, és ez nemcsak a fordításbeli szóalak bizonytalan írásmódjában mutatkozik meg (ami természetesen egységesítendő, amint a bírálat is megerősített ebben, a latin szóalak fonetikus átírását használva). A bírálatban az ikonizmus terminusa kapcsán kifejtett fogalomtörténeti áttekintés rávilágít arra, hogy Szerdahely esztétikai értekezéseinek hagyománytörténeti előzményeit igen hatékonyan lehet az ilyen módszertannal végrehajtott

fogalomtörténeti mélyfúrások révén feltérképezni, és nem kizárólag a szakirodalomban eddig is meglévő, a korábbi poétikai kézikönyvek egészével való összevetés az egyetlen járható, és legmesszebb vezető út. Az effajta fogalomtörténeti mélyfúrásoknak az az előnye is megvan, hogy az adott kézikönyv szövegétől nemcsak időben visszafelé, hanem előre felé, felénk mutatva is folytathatók: fenntartom ugyanis azt, hogy mind a fordítás, mind a kommentálás során fontos szem előtt tartani a későbbi, modern, posztmodern és poszt-posztmodern kontextusok felé nyíló fogalomtörténeti hatásokat is, hiszen e fordítás és kiadás egyik célja épp a Szerdahely-szövegek zárványszerűségének megbontása, élő, érvényes problémákat boncolgató mivoltának megmutatása.

A monografikus feldolgozásban is jól hasznosítható koncepcionális felvetések mellett mindhárom opponensi vélemény, illetve csatolmányaik hathatós segítséget jelentenek a fordítás és a kommentárok hibáinak minimalizálásában. „Quandoque bonus dormitat philologus” – ha a nagy Homérosz is olykor elbóbiskol, mennyivel inkább igaz ez a magamfajta köznapi filozofokra. Sajnos, minden igyekezetem ellenére maradtak a fordításban lapsusok, a kommentárokból elütések, téves azonosítások.

Kecskeméti Gábornak mind az egyes terminusok fordítására vonatkozó, mind pedig a jegyzeteket kiegészítő, helyreigazító megjegyzései jogosak, javítandók, nagy hasznára lesznek a szövegkiadásnak. Külön figyelmet érdemel a nemzetkarakterisztikával kapcsolatos kiegészítése: ez olyan vizsgálati szempont lehet, amely az adott szöveghelyen, sőt, a Szerdahely-szövegeken túlmenően is érdekes megfigyelésekre vezethet a magyarországi esztétika korabeli korpuszának kutatásában.

Szörényi Lászlónak hálás köszönettel tartozom a disszertáció általa minuciózusan átnézett, lektori aprólékossággal megjegyzetelt példányáért, rövidítési és kiegészítési javaslataiért, amelyek érvényesítése pontosabbá és könnyebben kezelhetővé teszi majd a publikálandó kiadást. A bírálatában megfogalmazott három átfogó módosítási javaslata közül a görög nevek írásmódjának következetes használata teljes mértékben jogos és javítandó; a görög hangsúlyjelek utólagos pótlása mellett, bár ennek kapcsán többféle kiadói gyakorlattal találkoztam már, szintén számos érv szól. Szörényi László és Tasi Réka egyaránt reflektál arra a textológiai problémára is, amit az okozott, hogy Szerdahely értekezései már eredendően lábjegyzetelt szövegek, így a kiadói kommentárok nemcsak a főszöveghez fűzött jegyzetek, hanem a szerzői lábjegyzetekhez fűzött jegyzetek formájában is megjelennek. A jelenlegi megoldás, amely egyszintű lábjegyzeteken belül betűtípus és szögletes zárójel segítségével

különíti el a szerzői kommentároktól a kiadói kommentárok szövegét, voltaképp egy szoftveres környezetből fakadó kényszermegoldás, mivel a 2008 táján, e szövegkiadás forrásvidékén a még egyéb reális alternatíva nélkül általam alkalmazott Microsoft Word program nem tette, és még most sem teszi lehetővé a többszintű jegyzetelést (a láb- és végjegyzetre való elkülönítés pedig még a jelen formánál is kevésbé lett volna olvasóbarát). Az Irodalomtudományi Intézetben a közelmúltban volt szerencsém megismerkedni olyan szoftveres háttérrel, amelyben működőképes alternatíva a többszintű jegyzetelés, ezért mérlegelendő annak alkalmazása, figyelembe véve ugyanakkor (ahogyan Tasi Réka is utal rá) a konvertálással járó jelentős többletmunkát, valamint azt, hogy az *Aesthetica* 2012-es kiadása, azaz Szerdahely esztétikai írásainak első kritikai kiadáskötete már az itt alkalmazott formátumban jelent meg.

Tasi Réka bírálatának záró oldalain ugyancsak számos fontos, kiadástörténeti és egyéb, a kommentárok kiegészítésére, egységesítésére vonatkozó észrevételt kaptam, amelyeket köszönettel adaptálni fogok a kiadás során. A fiziognómia és a marinista stílusirányzat kapcsán pedig nem csupán a kommentár kiegészítése megfontolandó. Ha nem is a bevezető tanulmányban, de a tervezett monografikus feldolgozásban mindenképp érdemes ezekre külön reflektálni, különösen a több évszázados hagyománnyal rendelkező, és a 18. század végén népszerűsége egyik csúcspontját élő fiziognómia vonatkozásában, amely az *Aesthetica* szenvedélyelméleti fejezeteinek elméleti háttere kapcsán sem elhanyagolandó.

„...ha az általános bírálat tudósabb: a részletes boncolás mindig tanulságosabb” – írja Arany János Szász Károly *Költeményeiről* fogalmazott kritikájában. E megfontolás alapján egyaránt köszönöm opponenseimnek disszertációm vonatkozásában mind a tágabb esztétikatörténeti téma további feldolgozásához szükséges, általános és tudós irányvonalak megerősítését, korrigálását és gyarapítását; mind pedig a textológiai aprómunkálatok szemet és időt nem kímélő, részletes boncolását. Hálás vagyok, hogy mindezt olyan bírálói attitűddel fejtették ki, amelyet imént idézett kritikájában Arany János egy tréfásan komoly megjegyzéssel – „a helyett, hogy fitymáljak, méltóbb dolognak tartom: vizsgálni” – emelt követésre méltó példává.

Budapest, 2023. augusztus 29.

Balogh Piroska